

Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası

The Shadow of Britain in Palestine (1838-1918): British Policy in The Process to The Jewish State

Faruk Taşkın¹

Öz

İngiltere'nin Osmanlı devletine yönelik politikası, Fransa ile Napolyon savaşlarından kaynaklanan eskiye dayanan rekabet ve Rusya'nın Osmanlı topraklarına yönelik saldırgan tavrı idi. İngiltere'de, Napolyon'un Mısır ve Filistin seferleri derin bir etki bırakmıştı. Rusya'nın Asya'daki genişlemesini pek çok İngiliz Hindistan yoluna bir tehdit olarak görüyordu. İngiltere, Ortadoğu'da İngiliz çıkarlarını korumak için Filistin'de Yahudilere ilgi göstermeye başladı. Bu ilginin İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarları kadar dini nedenleri de vardı. 1838'de Kudüs'te, Yahudileri korumak adına bir İngiliz konsoloslugu kuruldu. İngiltere'nin Yahudilere yönelik koruma, I. Dünya Savaşı'nda Balfour Bildirisi'nin yayınlanmasıyla başka bir boyuta ulaştı. Bu çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısından 1918 yılına kadar İngiltere'nin Filistin bölgesine olan ilgisinin nedenleri, Yahudilerle olan ilişkisi ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki diplomasisi incelenerek, Yahudi devletinin kuruluşuna ortam hazırlayan gelişmeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İngiltere, Siyonizm, Osmanlı Devleti, Diplomasi.

Abstract

Britain's policy towards the Ottoman Empire was based upon an old rivalry with France dating back to the Napoleonic wars and aggressive attitude of Russia against the Ottoman lands. Napoleon's campaigns to Egypt and Palestine left a deep impact on Britain. Many British citizens considered the expansion of Russia in Asia a threat to the British India road. Britain then started to show an interest in Jewish people in Palestine to protect British interests in the Middle East. This interest had religious reasons as well as Britain's strategic interests in the region. In 1838, a British Consulate was established in Jerusalem to protect the Jewish people. This protection of the Jewish people by Britain reached a different dimension after Balfour Declaration was published in the World War I. In this study, the reasons for British interest in the region of Palestine from the first half of the 19th century to 1918, the relationship between Britain and the Jewish people and British diplomacy in the World War I were investigated and the developments leading to the establishment of a Jewish state were discussed.

Keywords: Palestine, Britain, Zionism, Ottoman State, Diplomacy.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 03 / 11 / 2020

Accepted: 31 / 12 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, faruktaskin@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2872-4575>

Giriş

Filistin adının antikçağda bölgeye gelen (Philistines) Filistler'den aldığı ve Filistliler ülkesi anlamına geldiği fikri ileri sürülmektedir (Cox, 1852: 11). Filistliler'in Mısır'dan Filistin'e geldikleri ve Güney Suriye kıyılarına yerleştikleri belirtilmektedir. Yine Filistler'in Fenikeliler olabileceği ve Girit'ten gelmiş olabilecekleri üzerine iddialar vardır (Sidebotham, 1918: 8). Orta Çağ'da Filistin idari olarak Büyük Suriye vilayetine dahil edilmiş olsa da, ayrı bir idari yapı içerisinde kaldı ve "Jund Filastin" veya "Filistin" bölgesi olarak adlandırıldı. Bu durum, Memlûk devletinin idari olarak bu terimi kullanmayı bıraktığı 1250 yılına kadar devam etti. Filistin terimi, 15. yüzyılın sonlarında 1490'da yazılan Müjirâl-Dinal-'Ulaymi'nde, Kudüslülerin ikamet ettiği yeri tarif etmek için "Filastin", ya da "Kutsal Topraklar" (al-Ard al-Muqaddasa) olarak kullanılmıştır (Gerber, 2003: 26). Bu ismin kullanılmasında temel sebep bölgedeki Kudüs'ün varlığıdır.

Filistin adı 19. yüzyıl eserlerinde de geçmektedir (Cox, 1852). Hatta Osmanlılar 1880'lerde bölgenin adını "Filistin" olarak değiştirmeyi tartışsalar da bu ismin Avrupalıların, özellikle de İngilizlerin merakını uyandırabileceği düşüncesiyle kabul görmedi. 1908 Jön Türk devrimi sonrası Osmanlı'nın birçok yerleşim merkezinde basın-yayın faaliyetlerinin artmasıyla yeni bir süreç başladı. 1911'de Ortodoks Hristiyan Necib Nassar, Hayfa merkezli gazetesi al-Karmil²'de (Jacobson, 2009: 77) kendisini ve diğerlerini "Filistinli" olarak tanımladı. Aynı zamanda Müslüman Kudüslü Muhammed Musa el-Mağribi de Kudüs merkezli el-Münadi gazetesinde, gazetenin yalnızca Filistinlilerle ilgili haberleri kapsayacağına dikkat çekti. Yine 1911-1912'de Kudüs Kaymakamı Cevdet Bey, Yafa merkezli iki haftada bir yayınlanan popüler gazete "Filastin"e kendisini "Filistin valisi" olarak belirten bir mektup yazdı (Büssow, 2011: 54). 1913'e gelindiğinde, medyada bir Filistin kimliği kavramı oluşmaya başlamıştı ve Osmanlı'nın Müslüman milletvekili Kudüslü Ruhi el-Khalidi, Siyonistlerin bir dışlayıcı yaratmaya çalıştıklarını öne sürerek Filastin gazetesi için "Filistin İrki" başlıklı bir makale yazdı (Gerber, 2003: 28).

Filistin adı verilen bu coğrafyada tarih boyunca birçok uygarlık hakimiyet sürmüştür. Milâttan önce üç bin yılından itibaren Sami kavimlerinden olan Kenanlılar ve kıyı kesimlerindeki Fenikeliler, arkalarında da Aramiler bölgede bulunmuştur. Kudüs şehrinin Kenanlılar'ın soyundan olan Yebüsiler tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Zaman zaman Mısır hakimiyetinde kalan bölge, milattan önce 1200'lerde meydana gelen Kavimler Göçü sürecinde Filistler bölgeye gelip, bugünkü Gazze ve çevresinde beş şehir kurarak bölgeye yerleşti. Yine Firavun'un baskısından kaçarak Hz. Musa'nın öncülüğünde vadedilmiş topraklara İsrailoğulları göç etmeye başladı. İsrailoğulları, başlangıç tarihi kesin olarak bilinmeyen bu göç sürecinde bu toprakların ilk sahipleri olarak kabul edilen Amalikalılar başta olmak üzere farklı Sami kavimler ve Filistler'le savaşarak bölgenin önemli bir kısmını ele geçirdikten sonra milâttan önce 11. yüzyılın sonlarına doğru ilk İsrail devletini kurdular (Karaman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin>).

Filistin tarihinde ikinci dönem, Perslerin milâttan önce 539'da Bâbil coğrafyasını fethiyle başlayan ve iki yüzyıl kadar sürecek olan İran hâkimiyeti dönemidir. Sonraki dönem, milattan önce 334'te Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Büyük İskender ve milattan önce 63'te Romalıların hakim olduğu devirdir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrıldığı 395'ten sonra Bizans sınırları içerisinde Hristiyanlık hızla yayılmaya başladı. Bu tarihlerde bölgede Yahudilere karşı da baskılar arttı. 611'de Sasanilerin istilasına uğrayan bölgede 614'te Kudüs'te büyük bir katliam yaşandı. 629'da İmparator Herakleios, Kudüs dahil bütün Filistin'i tekrar Bizans hâkimiyetine aldı. Müslüman Arapların fethine kadar Filistin'de Roma ve Bizans imparatorlukları hüküm sürdü. Yermük Savaşı'nda (636) İslam Devleti, Kudüs şehri kuşattı ve halkın direnç göstermeden teslim olması üzerine Hz. Ömer, Patrik Sophronios başkanlığındaki Kudüs heyetini kabul ederek onlara cizye ve haraç ödemeleri şartıyla bir ahidname verdi (Kramer, 2008: 15). Daha sonra Fatımi İmparatorluğu, Mısır ve Suriye'yi ele geçirse de (Lewis, 2003: 94), Selçuklular 1071'de Suriye ve Filistin'i alarak Fatimileri Mısır'a sürdü. 1096 yılında Haçlılar, Suriye'den Filistin'e girdiler ve Kudüs'te Latin feodal prensliğini kurdular (Mansfield, 2012: 41). 1260 yılında Filistin'deki Ayn Calud'da Moğolların, Memlûk ordusu tarafından yenilgiye uğratılmasıyla, Suriye'nin tamamı Mısırlıların yeniden yönetimine geçti (Hathaway, 2008: 46). 16. yüzyılın başlarına kadar da Filistin, Kahire'de ikamet eden Memlûkler veya merkezden bağımsız hareket eden yerel yöneticiler tarafından idare edildi.

Osmanlı Devleti'nin Mercidabık ve Ridaniye (1516-1517) seferleriyle Suriye ve Filistin'i Mısır Memlûklerinden almasıyla bölgede yeni bir süreç başladı (Ercan, 1988: 11). 1549 yılındaki idari düzenleme ile Halep ve Şam Eyaletleri oluşturuldu. Halep Eyaleti; Halep, Adana, Hama, Humus, Birecik, Azaz-Kilis, Maarra, Banyas ve Selemiye adında dokuz sancaktan oluşurken, Şam Eyaleti; Şam, Kudüs-i Şerif, Gazze, Nablus, Safet, Trablus, Salt-Aclun maa Kerek-Şubek ve Ikta-i Vilayet-i Turaba-yı Arap olmak üzere sekiz sancaktan oluştu. XVII. yüzyılın başlarında ise bölgenin Şam, Halep, Trablus isimli üç vilayetten oluştuğu görülmektedir. Daha sonra bunlara Sayda'nın (sonradan Akka olmuştur) eklenmesiyle vilayet sayısı dörde çıktı. 1865 yılında yapılan yeni bir idari düzenlemeyle Şam ve Sayda vilayetleri birleştirilip Suriye Vilayeti olarak adlandırılmıştır (Osmanlı Belgelerinde Suriye, 2013: 4). Suriye, Filistin ve Irak'a Osmanlı yönetici sınıfından valiler ve yöneticiler atandı. Yine bu bölgelere askeri garnizonlar ve devlet memuru kadrosu yerleştirildi. 17. yüzyılın ortalarından

² Arapça yayın yapan al-Karmil gazetesi, Aralık 1914'te kapatıldı ve editörü Najib Nassar tutuklandı. Osmanlı yetkililerine göre bu, gazetenin kapatılma gerekçesi Osmanlı karşıtı tutumu ve Arap milliyetçi görüşleriydi.

itibaren Suriye, Filistin, Mısır ve Irak'ta yerel Arap aşiretlerinin başkaldırıları ve zaman zaman görülen şiddetli ayaklanmalar bölgede Osmanlı devletini oldukça uğraştırdı (Lutskiy, 2020: 12).

1 Ekim 1831'de Filistin'e doğru yola çıkan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa liderliğindeki askeri birlikler Gazze, Yafa, Kudüs ve Celile'yi direniş göstermeden işgal etti.³ Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Filistin'i, Mısır'a doğudan gelecek Türk tehdidine karşı koruyucu bir kalkan olarak görüyordu. İbrahim Paşa otoritesini kurduktan sonra, Mısır'da idareyi yeniden düzenledi. Her kasabaya merkezden temsilciler atadı. Yakın köylerin şeyhleri temsilcilerin emri altındaydı. Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarına yönelik 1834'te, asker alımlarına karşı büyük bir köylü ayaklanması Filistin'de çıktı ve ülkenin bütününe yayıldı. Yahudi'ye Tepelerine varan Mısır birlikleri isyancılar tarafından yenilgiye uğratıldı ve isyancılar İbrahim'i Kudüs'te sıkıştırdılar. Bu gelişmeler karşısında Mehmet Ali Paşa Mısır'dan bölgeye takviye kuvvetler gönderdi ve bizzat kendisi isyancılara karşı savaşı idare etti (Lutskiy, 2020: 105).

Bölgede bu yaşananlara karşı Charles Napier komutasındaki İngiliz donanma kuvvetleri, Kasım 1840'ta İskenderiye'ye geldi. Napier, Mehmet Ali'yi, Mısır donanmasının ana üssünü vurmakla tehdit etti. İngiltere, farklı diplomatik uygulamalarından biri olan Gunboat diploması⁴ ile Mısır'ı antlaşma yapmaya zorladı. Mehmet Ali'nin yenilgiyi kabul etmesinden sonra, Suriye ve Filistin toprakları tekrardan Türk yönetimine geçti (Topaloğlu ve Yaman, 2020: 80). Bu gelişmeler İngiltere'nin bölgedeki etkinliğini daha da arttırdı.

Temmuz 1872'de Osmanlı hükümeti, Kudüs'te, İstanbul'un doğrudan idaresine tabi olan bağımsız bir idari bölge oluşturdu. Güneyde Kudüs ve kuzeyde Nablus ve Akka olmak üzere Şam'a bağlı üç yerleşim birimi merkez Kudüs olacak şekilde doğrudan İstanbul'a bağlı idari bir yönetim birimine dönüştürüldü. Karamamede Nablus ve Akka'nın Şam'dan ayrılıp, Kudüs'e bağlanmasına yerel halkın tepki göstermesi üzerine birkaç hafta sonra bu bölgeler Şam'a tekrar bağlandı. Kudüs ise İstanbul'dan atanan bir valinin yönetimine tabi oldu (Büssow, 2011: 41). Yeni bölgenin sınırları, İngilizler tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Filistin idaresine oldukça benziyordu (Eldin, 2014: 50). Filistin denilen yerin siyasi sınırları İngiliz manda yönetiminde belirginleşirken, aynı zamanda demografik olarak Yahudilerin merkeze alındığı bir algı süreci de oluşturuldu (Kramer, 2008: 2).

1. Filistin'e İngiltere İlgisi

1830'lu yıllar Filistin ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olmaya başladığı sürecin de başlangıcıydı. Buharlı gemiler de dahil, büyük gemilerle bölgeye endüstrilemiş İngiltere ve Fransa'da imal edilen ürünler getirilmekteydi. Çoğu Filistin dışında yetiştirilen ancak bu bölgeden geçmesi gereken hammaddeler gemilere yüklenecek şekilde ülkelerine geri dönmeleri ile, Avrupa ile Filistin arasındaki ithalat ve ihracatta önemli bir artış oldu (Pappe, 2007: 17). Bu dönem Mısır valisinin kontrolü altında olduğu tarihlere aitti. Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa devletlerinin müdahalesiyle yenilgiye uğratılması, Avrupa'nın bölgede gücünün de artmasına sebep olmuştu. Özellikle İngiliz konsolosu Woods, bölgenin fiili valisi gibi hareket ediyordu. Avrupa ülkeleri, Osmanlı devletini zayıflatmak ve nüfus yerlerini paylaşmak amacıyla, sosyal, dini ve mezhepleri imparatorluğa karşı kıskırtmaktaydılar. Öte yandan, bu tür ülkelerin konsolosları Hristiyan azınlıkların meselelerini benimsedi ve korumalarını Kudüs ve diğer yerlerdeki Yahudi gruplarına genişleterek erken Yahudi göçmenlerin ikametgahını güvence altına aldılar. Bu dönemde misyonerler de büyük bir hızla bölgeye gelmeye başladılar ve çalışmalarını Kudüs'te yoğunlaştırdılar. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Kudüs'te yaşayanlarla karşılaştırıldığında misyonerlerin yüzdesi dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha fazlaydı.

Bölgedeki Mısır yönetiminin (1831-1840) kısıllığına rağmen, bu dönem Filistin tarihinde önemli değişikliklere yol açtı. Mehmet Ali Paşa, durumunu sağlamlaştırmak adına Avrupalı güçlerin, özellikle İngiltere'nin desteğini almak için, ilk olarak fethettiği bölgelerdeki gayrimüslim dini cemaat mensuplarına karşı her türlü açık ayrımcılığı ortadan kaldırdı. Bu cemaatler Müslümanlarla aynı haklara sahipti ve hatta bir dereceye kadar da ayrıcalıklı hale geldiler. Yine Avrupalıların iç kısımlarda konsolosluk açmalarına ve dini misyonerlik faaliyetlerini genişletip kurumsallaştırmalarına izin vererek onların siyasi ve dini-kültürel nüfuzunu kolaylaştırdı. Bu sayede İngiliz hükümeti, 1838'de Kudüs'te ilk konsolosluğu açtı. Osmanlı Devleti, 1840 yılında bölgenin yönetimini devralsa da İngiltere'nin Kudüs konsolosluğu devam etti. Daha sonra bölgede Prusya (1842), Fransa ve Sardinya (1843), Amerika Birleşik Devletleri (1844), Avusturya (1849) ve İspanya (1854) konsoloslukları açıldı. Kırım Savaşı'ndan (1853-56) kısa bir süre sonra da Kudüs'te Rus konsolosluğu (1858) açıldı (Lemire ve Dalachanis, 2018: 202). Avrupalı devletler kısa sürede hızlı bir şekilde şehrin gelişimi ve geleceği üzerinde hakimiyet ve nüfuz için rekabet etti. Kapitülasyonların ve yabancı konsoloslukların koruması altında, Avrupalı girişimciler ve hükümetler tarafından eğitim ve sağlık kurumları inşa edildi (Şimşek, 2017: 2). Kapitülasyonlar sayesinde Avrupalılar, vergi ve gümrük vergilerinde önemli avantajlar ve sınır ötesi haklar sağladı (Mazza, 2009: 211). Şehirde postane, hastane, okul, kilise,

³ Mehmet Ali Paşa isyanı; Yunan isyanında Mora ve Girit valiliklerinin verilmesi karşılığında Osmanlı devletine yardım gönderen M. Ali Paşa, Mora'nın elden çıkmasıyla, II. Mahmut'tan, Suriye yönetiminin verilmesini talep etmesi ve bu talebin reddedilmesi üzerine çıkmıştı.

⁴ Gunboat, terimsel açıdan "tehdit diplomasisi" olarak da kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gunboat diplomaside, diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidinin kullanılarak politikaların yönlendirilmeye çalışılması söz konusudur (Çolak ve Aydar, 2018: 960).

manastır, kültür merkezleri açıldı. Avrupalılar, kendi ülkelerinden gelen hacıları ve turistleri konaklatmak için binalar inşa ettiler (Mourad ve Matossian, 2018: 115). Böylece Filistin, Avrupa çıkarlarının karşıt olduğu girdabın içine düştü. Büyük Güçler, bölgeye karşı olağandışı bir istekle planlar tasarladı ve vizyonlar geliştirdi (Aksoy ve Taşkın, 2017: 163).

1840 yazında, mühendislik, piyade, topçu ve kurmay birliklerinden seçilmiş bir dizi İngiliz subayı Suriye'ye gönderildi. Bu kişiler Mehmet Ali Paşa'nın Filistin ve Suriye yönetimini sona erdirmek ve Osmanlı rejimini yeniden sağlamak amacıyla Suriye'ye gönderilen İngiliz ordusunun bir parçasıydı. Bunlar normal askeri keşif gezileri sırasında birkaç kıyı kentinin tahkimatlarını ölçtü ve haritalandırdılar. Mart 1841'de, 1:4 800 ölçeğinde taslak bir harita için Kudüs'ü ziyaret ettiler. Filistin hakkında genel bir araştırma yapma fikri, Amiral Sir William Symonds'un (1782-1856) fikriydi. Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un da desteği ve yardımıyla Mayıs 1841'de incelemeler başlatılsa da, çalışmalar tamamlanamadan, bu gurubun Suriye'deki askeri görevi yılın sonlarında sona erdi (Goren, 2002: 89).

Mehmet Ali Paşa, misyonerlerin bölgeye gelmesine bir engel teşkil etmemiştir. Fransızlar Katoliklerin, Ruslar ise Ortodoksların hamisi olduğunu ifade etmekteydi (Meyer ve Brysac, 2016: 176). Protestan kiliselerinin bölgeye gittikleri tarih bu dönemde başlamıştır. 1841'den itibaren Kudüs'te, Almanya-İngiltere ortaklığında bir Anglikan-Lutheran Protestan piskoposu vardı ve 1886'da ortaklık bozulunca İngiltere Kilisesi Anglikan kısmının sorumluluğunu üstlendi (Sabella, 2018: 141). Filistin'de görülen ilk İngiliz misyonerler, evangelistler tarafından 1799'da kurulan Church Missionary Society (CMS) Protestan misyoner örgütünün temsilcileriydi. Bu misyoner örgüt, Osmanlı topraklarında özellikle Filistin bölgesinde Protestan inancını yaymak istiyordu. Ayrıca bölgedeki Katoliklerle mücadele ederek, Roma kökenli (Popish) inançlarını yayma çalışmalarını engellemek istemişlerdir (Öney, 2019: 77). Çalışmalarını Filistin'de öncelikli olarak da Kudüs'e yönelen bir diğer İngiliz Protestan misyon teşkilatı London Jews Society (LJS) olarak bilinen London Society for Promoting Christianity Among the Jews idi. Bu grup bölgede yaşamakta olan Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak, onları içinde buldukları durumdan kurtarmak için 1833 yılında Filistin'de ilk misyon istasyonunu açtı (Öney, 2019: 144). Bu misyon teşkilatı özellikle sağlık çalışmalarına ağırlık vererek faaliyetlerini Yahudiler arasında yürüttü.

İngiliz yönetimi de, Filistin'e özellikle Kudüs ve çevresine önem vermiş ve burada faaliyet yürüten İngiliz misyonerlerine destek olmuştur. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra Kudüs'te okul açmaya başlayan İngiliz misyon kuruluşlarının 1897 yılında Suriye ve Filistin topraklarındaki okul sayısı 142'ye, bu okullara devam eden öğrenci sayısı ise 8.933'e ulaşmıştı. Bu dönemde İngilizlere ait Kudüs ve çevresinde 35 okul, 7 kilise ve 7 sağlık kurumu vardı. Osmanlı kayıtlarına göre ise, 20. yüzyılın başlarında Kudüs Sancağında İngilizlere ait okul sayısı 28'dir (Şimşek, 2017: 6).

2. Filistin'e Yahudi Göçü

Avrupa ülkelerinde sorunlar yaşayan Yahudilerin Filistin topraklarına göçü 18. yüzyılın ilk yarısında bin kişilik bir grubun gelmesiyle başladı. 1740'ta Haham Hayyim Abulafia, göçmenleri Taberiya ve çevresine yerleştirdi. Bu göçmenlerden bir yıl sonra Fas ve İtalya'dan gelenler de Kudüs'e yerleştirildi. 1791'de Prusya elçisinin, Kudüs'te Fransız vatandaşı Yahudilerde artış olduğunu söylemesi üzerine Osmanlı yönetimi olayla ilgili inceleme başlattı (Serbestoğlu, 2012: 492).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudi cemaati için, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde olan Filistin, en uygun bir göçmen bölgesi olarak tanımlandı. Osmanlı döneminde Filistin'e gelen Yahudiler göç sebeplerine göre sınıflandırılmışlardı. I. Dünya Savaşı öncesi göçmenlerin yaklaşık yarısı dini nedenlerle gelmiş ve esas olarak dört kutsal şehre (Kudüs, El Halil, Taberiya ve Safed) yerleşmişti (Shilo, 2008: 2). "Eski Yishuv" olarak adlandırılan bu göçmenler Halukkah⁵ fonları tarafından büyük ölçüde desteklendiler. 1882 sonrası Filistin'e yapılan göçlerin, pogromlar⁶ nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapılan göçler, sadece artan antisemitizm ve dini-tarihsel nedenlerle değil, aynı zamanda modern milliyetçi duygularla beslenen göçlerdi. Bu göçmenler, yeni yerleşim merkezleri inşa etmek, tarımsal alanlar oluşturmak, İbrance konuşulan şehirler, eğitim ve kültür kurumları kurmak ve yeni bir Yahudi toplumu oluşturmak istiyordu. Bu göçmen nüfus ise "Yeni Yishuv" olarak adlandırılmıştır (Reinharz, 1994: 63).

2 Mayıs 1860 tarihinde Peşte kentinde dünyaya gelen Theodore Herzl'in (1860-1904) adı, Filistin'e geri dönmeyi amaçlayan Yahudi hareketiyle eşanlamı bir niteliğe büründü. Siyonizm fikri kendisinden çıkmasa da, bu fikri uluslararası eyleme dönüştürdü. Herzl, Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra bir Viyana gazetesinde çalışmaya başladı. 1896'da Siyonizm'in ideolojik temelini oluşturan Yahudi Devleti'ni yazdı (Akyıldız ve Kurşun, 2018: 41). Kitabın yayınından bir yıl sonra 1897'de Basel'de ilk Siyonist Kongre, Herzl'in girişimiyle yapıldı. Bu kongreye İki yüzden

⁵ Yahudi dünyasının her köşesinden gönderilen hayırsever bağışlar. Daha geniş anlamda halukkah, bu desteğin organize yöntemini ve özellikle 18. yüzyılın sonundan sonra bundan sorumlu olan kurumları ifade eder. Orta Çağ boyunca ve özellikle sonraki yüzyıllarda, Filistin Yahudilerine yönelik bu destek yöntemi yaygınlaştı ve Yahudi dünyasının tamamını kapsadı.

⁶ Pogrom, Rusça "yıkım" veya "isyan", anlamına gelen dini, ırksal veya ulusal bir azınlığın şahıslarına ve mülklerine karşı yetkililer tarafından onaylanan veya göz yumulan bir kalabalık saldırısı olarak tanımlanmaktadır. Terim genellikle Rus yetkililerin Yahudi halkına yönelik şiddetini, özellikle de resmi olarak zorunlu katliamları tanımlasa da, kelime başka dini, etnik grupların katliamlarına da kapsayacak şekilde yayıldı.

fazla delege katıldı. Kongrede, Yahudi halkının Filistin'de hukuken tanınması için çalışmaların yapılması istendi. 1898 yılında düzenlenen İkinci Siyonist Kongre'de, Eretz Israel'in (İsrail Ülkesi) bu amaç için kolonyalize edilmesinin gerekliliği üzerinde duruldu. Üçüncü Siyonist Kongre ise 1899'da düzenlendi. Herzl, bu toplantıda Osmanlı padişahından Filistin toprakların kiralananak bölgeye uluslararası meşruiyet kazandırılmasını önerdi. Herzl, bu amaçla İstanbul'a geldi ancak Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1908) ile buluşması mümkün olmadı. Ayrıca Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti'nin topraklarında Yahudi yerleşimi fikrine olumlu bakmıyordu. Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları bildiklerinden kendilerine Filistin'de toprak verilmesi karşılığında yardımcı olacakları ve Musevî iş adamlarının ellerinde bulunan Avrupa gazeteleri vasıtasıyla manevi destek sağlayacakları konusunda tekliflerde bulundular (Y. PRK. TKM, 38/51, Fî 23 Mart sene (12)97 / [4 Nisan 1881]).

Osmanlı yönetimi, toprak satışı konusunda çok önceden 1857 yılında, yabancı uyrukların çeşitli hilelere başvurarak Filistin'de arazi satın almasının önlenmesi için tedbirler alınması ve Kudüs'teki emlak ve arazilerin tahririnin yapılmasını istemişti (A. MKT. MVL, 93/38, Fî 25 R. sene [12]74/[13 Aralık 1857]). II. Abdülhamit döneminde İngiliz ve Fransız vatandaşı dini cemaatlerin arazi kanunnamesinin kendilerine verdiği avantajdan yararlanarak Suriye'nin sahil bölgelerindeki arazileri bazen şahıslar bazen de şirketler adına değerinden çok daha fazla paralar ödeyerek satın alıyorlardı. Bu gelişmeleri Hüseyin Rıza Paşa hazırladığı layihada belirterek, satışlarının önlenmesi için devletin gerekli tedbirleri alması konusunda yetkilileri uyarmaktadır (Saylan, 2015: 552).

Yahudi göçmenlerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmemesi yönündeki yasağa rağmen, Romanya'dan gelerek Hayfa'ya yerleşen göçmenlere iskân izni verip Devlet-i Aliyye tabiiyetine kabul eden sorumlular hakkında tahkikat yapılması ve söz konusu yasağın titizlikle uygulanmaya devam edilmesi yönünde kararlar alınmıştı (ŞD, 2275/34, Fî 20 şevval sene [1]303 ve fî 10 Temmuz sene [1]302 / [22 Temmuz 1886]). Ancak bu önlemlerin çok da etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

1882'de çoğu öğrenci bazı genç Yahudiler Harkov'da (Harkiv) bir araya gelip "Siyon Aşıkları" adında bir örgüt kurdu. Amaçları göç etmektir. Batı'daki geniş topraklara değil, Hristiyan aleminde Filistin olarak bilinen Osmanlı topraklarına göç etmektir. Filistin'e ilk toplu Yahudi göçü yine bu tarihte 1882'de gerçekleşti. Siyonist tarih yazımında bu göç Birinci aliya⁷ olarak adlandırıldı (Arslantaş, 2011: 641). Bu ilk yerleşimciler çok zengin değildiler ve çiftçi olarak da deneyimsizdi. Destek Fransız bankacılık ve şarapçılık hanedanlığının oğlu Baron Edmond de Rothschild'den geldi. Bir şarap endüstrisi oluşturuldu ardından turuncuğil üretimi başladı ve böylece yerleşim bölgelerinin ekonomik tabanı oluştu (Fraser vd. 2011: 35).

Bu göç dalgasına 1890-1891 yıllarında Rus baskısından kaçan Yahudiler de katıldı. Osmanlı devleti, 1880'den sonra Filistin'de Yahudilerin kitlesel değilse de bireysel yerleşimlerine sorun çıkarmadı (Karpas, 2001: 168). Kitlesel yapılan göçleri engellemek için Temmuz 1882'de Doğu Avrupa Yahudilerinin Filistin'e göç etmelerini ve toprak satın alma girişimlerini yasaklayarak bazı sınırlamalar getirdi. Filistin'e ikinci toplu göç 1904'te başladı ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar da sürdü. 1909 yılında Tel Aviv şehrinin temelini atan bu yerleşimcilere zamanla yenilerinin de eklenmesiyle 1914 yılında bölgedeki Yahudi nüfus 85.000'i buldu (Arslantaş, 2011: 642). 1840'ta Filistin'de 10.000 kişilik bir nüfusa sahip olan Yahudiler, I. Dünya Savaşı öncesinde sekiz kat artarken, genel nüfus yalnızca iki buçuk oranında arttı.

3. İngiltere'nin Yahudilere olan ilgisi

13. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Yahudi düşmanlığı propagandaları İngiltere'ye de sıçramış ve ülkeden Yahudiler göç ettirilmişti. Kral I. Edward (1239-1307) yönetiminde 1290 yılında Yahudiler İngiltere'den büyük oranda çıkarılmıştı. Zaman içerisinde Yahudilere karşı gerçekleştirilen pogromların şiddetinin azalması sonucu dünyanın değişik bölgelerinden İngiltere'ye yeniden Yahudi göçü yaşanmıştır. Bazı araştırmalarda İngiltere'nin Kudüs'e konsolos atamasında, Yahudilerin Filistin'e dönüşü fikrine duyduğu sempati ve gelecekteki yerleşimcilere İngiltere'nin koruma isteğinin etkili olduğu düşüncesi hakimdir (Verete, 1970: 316). Kudüs'te İngiltere'nin bir konsolosluk temsilcisi atamaya yönelik ilk girişimi, Şam'da görevli olan İngiliz Başkonsolosu John William Perry Farren tarafından 1834 yılında gündeme getirildi. Farren, 1834 yılının Ekim ayı ortalarında iki İngiliz vatandaşı ile bir Rum arasında ortaya çıkan bazı mali ve diğer anlaşmazlıkları çözmek için Kudüs'ü ziyareti esnasında yaptığı görüşmeler, kentte ve ülkenin diğer yerlerinde yaşanan bazı siyasi olaylar onu Kudüs'e bir yardımcı atanması konusunda düşünceye sevk etti (Verete, 1970: 319).

1837'den itibaren, sonraki on yıl boyunca, İngiltere'nin doğu siyasetinin bir parçası olarak Siyonizm'in savunuculuğu gündemdedi. Michael Russell, 1837'de yayımlanan Filistin veya Kutsal Topraklar (Palestine or the Holy Land), adlı kitabında, Doğu'daki siyasi değişimlerde bir Yahudi'nin Filistin'e olan özlemini tatmin etme şansı görmekteydi. Dini faktörler de gelişmelere yön vermekteydi. İskoçya Kilisesi Genel Kurulu, Andrew Bonar ve Robert M'Cheyne'i Filistin'deki

⁷ Aliya, Yahudilerin yerleşmek amacıyla Filistin'e yaptıkları göç anlamına gelmektedir. Modern dönemlerde Siyonizm idealini gerçekleştirmek amacıyla yapılan göçler için kullanılmaya başlanan terim, Orta Çağ'da bir Yahudi'nin tekrar bir araya gelmeye çalışan milletin bir üyesi olarak manevî derecesini yükseltmek amacıyla "Filistin'e yaptığı mukaddes yolculuk" anlamında kullanılmıştır.

Yahudilerin durumu hakkında rapor hazırlamaya gönderdi. Bu raporun sonucunda, Kudüs'e bir İngiliz Konsolosunun atanması ve tek güç olarak tüm Doğu'da Yahudilerin koruyucusu olunması gerektiği belirtildi (Sidebotham, 1918: 118).

1838'de Lord Shaftesbury ve daha sonraki yıllarda Filistin Britanya konsolosu James Finn (1846–1863) Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesi ve İngiltere desteğinde Yahudi devleti kurmasına yönelik bir dizi projeler öne sürdü. 1841'de Shaftesbury, London Times'da Avrupalı liderlere açık bir mektup yayınlayarak Yahudilerin Filistin'e geri dönüşü için bir yazı kaleme aldı. Sir Laurence Oliphant, 1865'te Parlamento'ya seçildikten sonra Doğu Avrupalı Yahudiler için bir sığınak olarak Filistin'de bir Yahudi yerleşimi kurmanın yollarını aramaya başladı. Bunun için 1878'de İstanbul'a geldi ve Yahudi mültecilerin Filistin'e yerleşmesine izin verilmesi için İngiltere adına Padişah'a dilekçe verdi. Oliphant, Filistin'de arazi satın alma izni aldı ve Amerikalı evanjelistler arasında para toplamak için Amerika'ya gitti. Amerika'dayken, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesine yardımcı olmak için uluslararası ortaklığını önerdiği planını İngiliz hükümetine ilettiler. Avrupalı, Amerikalı ve İngiliz Hristiyanlar, Doğu Filistin'de yirmi beş dönümlük arazi kiralarak Rus Yahudi mültecilerini yerleştirdiler. Bu gelişmeler Lord Palmerston (Henry John Temple) tarafından olumlu karşılandı. Rothschild ailesiyle bağlantılı İngiliz banker Moses Montefiore de bu sürece destek oldu (Lutskiy, 2020: 123). Aslında Palmerston, İngiltere'ye Osmanlı coğrafyasında bir bağlantı arıyordu ve böylece imparatorluğun içişlerine müdahalede işleri kolaylaşacaktı. Yahudileri vadedilmiş topraklara götürme fikri aynı zamanda bir iç politika fikriydi. Bu durum bir nevi Yahudilerden kurtulma aracı olarak düşünülmekeydi (Fromkin, 2016: 241-242).

İngiliz devlet adamı Lord Palmerston, Shaftesbury'nin Yahudilerin Filistin'de ulusal bir yurt kurmaları düşüncesine ilgi göstermiş ve bazı girişimlerde de bulunmuştu. Kudüs'teki Yahudilerin koruyucusu olunabileceği ve bunun Kudüs'teki konsolosluk aracılığıyla yapılabileceği fikrini önerdi. Palmerston'a göre, İngiltere'nin desteği ve aracılığıyla Yahudiler sorunlarını Babıali'ye aktarma olanağı elde edecekti. Ayrıca dünyanın farklı ülkelerine yerleşmiş Yahudilerin Filistin'e gelmesiyle bölgeye getireceği zenginlik Osmanlı'nın ekonomik olarak ilerlemesine katkı sağlayacaktı (Lewis, 1996: 183).

Bu düşünceler İngiliz yönetimi ve Kraliçe Viktorya tarafından olumlu karşılandı, ancak bu duruma Osmanlı yönetimi sıcak bakmadı. Durum böyle olsa da İngiltere'nin Filistin'deki Yahudilere desteği hiç hız kesmedi. Yahudi asıllı İngiliz vatandaşı Moses Montefiore, İngiltere himayesinde Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini ortaya attı. Şam'da bir Sardunyalı Kapuşin rahibi ve hizmetkarının kaybolmasından sorumlu tutulan Yahudilerin tutuklanması olayı uluslararası boyut kazanınca İngiliz yetkililer, bölgeye giderek Mehmet Ali Paşa ve padişahla görüştü. Bu görüşmenin neticesinde Padişah Abdülmecit, Yahudilerin can ve mal güvenliklerinin Osmanlı Devleti'nin güvencesi altında olduğu belirten bir ferman yayınladı. Palmerston, Montefiore'nin Yahudi yerleşim fikrine bu gelişmelerden sonra daha sıcak bakmaya başladı. İngiliz Kudüs konsolosu Finn, İstanbul'daki büyükelçi Stratford Canning'e (1786-1880) gönderdiği 7 Kasım 1851 tarihli raporunda Kudüs'teki Yahudilerin çoğunun kendi himayelerinde olduğunu bildirdi. 1870 yılının sonlarına doğru Laurence Oliphant, Filistin'de kullanılmayan boş arazileri alıp, Yahudileri yerleştirmek için *Palestine Development Company* şirketinin kurulmasını istedi. Bu şekilde Filistin'e yerleşecek olan Yahudiler, Avrupa için de sorun olmaktan çıkacaktı. İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu arttıracak olan bu projeye İngiliz hükümeti gayri resmi olarak destek verdi (Serbestoğlu, 2012: 495-496).

İngiltere Filistin'e yönelik ilgisini her alanda göstermekteydi. "Arkeoloji, jeoloji ve Filistin'in tarafsız tarihi" konularında bilimsel faaliyetleri desteklemek için, Filistin Araştırma Fonu (Palestine Exploration Fund) oluşturulunca, bu girişim 1865'te İngiliz Kilisesi ve Kraliyet Coğrafya Kurumu'nun yanı sıra bakanlık düzeyinde de desteklendi. İngiliz komutan Herbert Kitchener, Filistin Araştırma Fonu için bölgenin bir haritasını çıkarmıştı (Meyer ve Brysac, 2016: 176). 1869'da Suriye, Filistin ve Mısır'ı dolaşan İskoç gezgin John MacGregor gördüğü manzara karşısında, "İngiltere'deki Hristiyanlar arasındaki Yahudiler kibarlık, temizlik, lüks ve zarafet içerisinde yaşıyorlar; Galile'deki (Celile) hahamlara bir çöplerini olsun göndermiyorlar" diye yazmıştır (Lewis, 1996: 191). Yahudiler sadece İngiliz siyasetinden değil, Hristiyanlardan da destek görmekteydi.

Yahudilere, İngiltere politik tarihinde önemli yer edinmiş kişilerin ilgisi de söz konusuydu. Manchester, İngiltere'de en çok Yahudi nüfusu barındıran ikinci kentti. Arthur Balfour ve Winston Churchill gibi bölge milletvekilleri Yahudi seçmenlerin özel kaygılarının farkındaydılar. Churchill'in Yahudi kaygılarına ilk kez siyasi katılımı 1904'te yirmi yedi yaşındayken gerçekleşti. O yıl Oldham Parlamentosu üyesi iken Liberal Parti'ye ilgi duymaktaydı. Churchill, Oldham'daki seçim bölgesinin üçte birinin Yahudi olduğu Manchester North-West'i temsil etme davetini kabul etti (Gilbert, 2007: 25). Birinci Dünya Savaşı başladığında 1914 yılında Winston Churchill 39 yaşındaydı ve Başbakan Herbert Asquith'in hükümetinde Deniz Bakanı olarak görev yapmaktaydı (Fromkin, 2016: 49). Birinci Dünya Savaşı dönemi İngiliz başbakanı Lloyd George'un da Siyonizm'e olan ilgisi 1903 yılına dayanmaktadır. Bu tarihte Lloyd George, Siyonist çevreleri bölen bir davada Siyonist hareketin kurucusu Theodore Herzl'in avukatıydı. Savaş sürecinde Filistin bölgesinin kendi kontrollerinde olması konusunda ısrarlıydı. Bölgenin Fransa'nın eline geçmesinin uygun olmayacağı düşüncesindeydi. Aynı zamanda Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasına yönelik isteği de söz konusuydu (Fromkin, 2016: 49). Kısacası Dünya savaşı başlamadan Yahudiler, İngiliz siyasetinde önemli görevler üstlenecek kişilerin desteğini sağlamış durumdaydılar.

İngiltere kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlama bahanesiyle 1906 yılında Sina Yarımadası'nı işgal ederek Mısır bölgesini topraklarına kattı (Aksoy, 2019: 163). İngiltere için Süveyş Kanalı'nın savunması ve Mısır'ın güvenliğinin sağlanması açısından Filistin bölgesi önem arz etmekteydi. Bu anlayış doğrultusunda I. Dünya Savaşı'nda Irak ve Filistin'i işgal etmek İngiltere'nin temel politikalarından biri olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin dünya savaşına girmesi Siyonizm'in gerçekleşmesi için politik bir ortam yaratmıştı. 1915'te Yahudi kökenli Ulaştırma Bakanı ve Liberal Parti'nin liderlerinden Herbert Samuel, Başbakan Henry Asquith'e verdiği bir muhtıradan "Britanya İmparatorluğu için stratejik önemi olduğundan Filistin'in, İngiliz himayesine alınmasını önerdi ve oraya geniş boyutlu bir Yahudi iskanının özendirilmesinin yararlarını anlattı". Ancak Asquith, Samuel'in bu fikrine çok da olumlu yaklaşmamıştır (Fromkin, 2016: 242).

İngiltere'nin Yahudilere olan ilgisinin temelinde tarihi mistik dini yaklaşım ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki çıkarları söz konusuydu. Britanya Doğu Akdeniz'de herhangi bir etkiye sahip olmadan önce; İngiltere'deki Hristiyanlar, Kutsal Kitap'ta Yahudi halkına verilen vaatleri ve onları topraklarına geri getirmede ne gibi rolleri olabileceğini tartıştılar. 16. yüzyılda, bazı İngiliz Reformcularının, Mesih dönmeden Yahudilerin anavatanlarına geri döneceklerine dair bir inançları vardı. Yahudiliğin bir ilkesi, Yahudilerin bir gün ülkelerine dönecekleridir. 19. yüzyıla kadar, Filistin'de bir Yahudi yurdu için yapılan planların çoğunu Hristiyanlar düşünmekteydi. Bu planın da uygulanmasında en önemli rolü şüphesiz İngilizler üstlenmişlerdi.

Dini gerekçelerden de öte İngiltere'nin emperyalist çıkarları bölgenin kontrol edilmesi istediğinde daha baskındı. İngiltere, Filistin'in coğrafi konumu nedeniyle Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için 1882'de Mısır'ı işgal etti. 20. yüzyılın başlarında da bu konudaki hassasiyeti devam etti. Doğu Akdeniz'de, Mısır'a bir tampon ve Irak'a açılan bir kapı konumundaki Filistin, İngiliz devlet adamları tarafından Süveyş ve Hindistan'ın güvenliği için kritik bir coğrafya olarak görüldü (Ediz, 2019: 103). Filistin'in başka bir güç tarafından ele geçirilmesi imparatorluğun güvenliği açısından sorun teşkil edebilirdi. Savaştan sonra bölgeyi kontrol edecek herhangi bir güç Britanya'nın Hindistan'a giden yoluna müdahale etme fırsatına sahip olacaktı. Bu koşullar altında İngiliz emperyalizmi ile Siyonist hareket, Filistin'in geleceği konusunda ortak hareket etme gereği duymuştur.

4. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Filistin Politikası

1798'de İngilizler, Mısır ve Suriye'yi fethetmek için yola çıkan Napolyon Bonaparte'a müdahale ettiler. Aynı şekilde Mehmet Ali Paşa'nın, Suriye ve Filistin'in kontrolünü ele geçirdiğinde, İngiltere de dahil olmak üzere, Avrupalı güçler çıkarlarının zarar göreceği düşüncesiyle düzenin devamını sağlamak adına olaylara müdahale ettiler. İngiltere'de Doğu Sorunu olarak bilinen ve Asya'daki Büyük Oyun, 19. yüzyılın son çeyreğinde çoktan değişmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda başka bir boyut kazanmıştır.

1906 yılında İngiltere, Mısır'ı resmen işgal etmiş ve Süveyş Kanalı'nın korunmasında tampon bölge olarak Filistin'in önemi daha da artmıştır. Filistin, savaş öncesi dönemde ittifaklar ve karşı ittifaklar ağına gömülmüş olan Avrupalı güçlerin yer aldığı diplomatik mücadelenin bir parçası oldu. Rusya, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, Avrupalı güçler bu bölgeyle yakından ilgileniyordu (The National Archives' reference, CAB 24/23/20). Bu üç ülkeye karşı, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da bölgede Osmanlı varlığını destekliyorlar ya da en azından bölgenin kendi kontrolleri altında olmasını istiyordu.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İngiltere'nin bölge ile ilgili politikalarına da yeni boyutlar kazandırdı. Aralık 1914'te bir İngiliz kruvazörü, Yafa-Gazze arasındaki sahil karakollarından birini bombardıman etti (Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, 2013: 113). Savaş başlamadan önce İngiltere bölgedeki yerel liderlerle iş birliği yapma çabasına girmişti. Bu iş birliği içerisine Yahudi liderler de dahil olmak için çaba sarf ediyordu. Osmanlı yönetimi ise Siyonistlerin İngiltere ile iş birliği arayışlarına rağmen, Osmanlıya açıktan cephe almış Siyonistler ile Osmanlıya bağlı Yahudiler arasında bir ayırım yapma yoluna gitmiştir (Asker, 2016: 99).

4.1. Filistin'in Geleceği Tartışmaları ve Filistin Raporu

I. Dünya Savaşı devam ederken 1915 yılı başlarında Filistin geleceği konusunda olası gelişmelere karşı neler yapılacağı konusunda İngiliz kabinesini bilgilendiren raporlar sunulmuştur. Bu raporlarda Filistin'in savaş sonrası durumunun ne olacağı farklı açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Olayların seyrine bakılacak olursa, savaşın sonunda Filistin'in statüsünde bir değişime gidileceği öngörülmektedir.

Kabineye sunulan raporlarda Filistin'in geleceği konusunda olası alternatifler arasında Fransa tarafından bölgenin ilhak edilebileceği ifade edilmektedir. Ancak bu ilhak, Süveyş Kanalı'na bu kadar yakın büyük bir Avrupa gücünün bölgeye yerleşmesi, Britanya İmparatorluğu'nun temel iletişim hatları için sürekli ve korkunç bir tehdit olarak görülür. Kanal'ın doğusundaki çöl bölgesi Türklere karşı stratejik bir sınır oluştursa da, güçlü bir Batı devleti tarafından organize edilen ve El Ariş'ten bir demiryolunun döşenmesiyle desteklenen askeri seferde Kanal'ı savunmada yetersiz kalınabilirdi. Mısır

İstihbarat Dairesi'nin bir raporunda Fransız ilhakının bölge sakinleri için hoş karşılanmayacağı belirtilmektedir. Raporda Fransa'nın çıkarlarının Filistin'den çok Kuzey Suriye'de olduğu belirtilir. Bir Fransız şirketinin Yafa'dan Kudüs'e kadar 54 millik bir demiryoluna sahip olduğu, ancak bu şirket hisselerinin büyük bir meblağ ile satın alınabileceği belirtilir. Fransa'nın ilhaki Yahudiler için de kesinlikle istenmeyen bir durum olarak değerlendirilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/5).

Filistin'in Türkiye'ye bırakılması konusu raporda geçse de, Türk yönetiminde Filistin'in yüzlerce yıldır herhangi bir gelişme sağlamadığı, yerli nüfusun sefalet içinde yaşadığı, yollar, limanlar, sulama ve sağlık çalışmalarının ihmal edildiği vurgulanır. Yine de yönetimin iyileştirilmesi ve Yahudi kolonizasyonu için bazı güvenceler alınması ile bu durumun olabilirliği düşünülür. Böyle bir politikanın herhangi bir durumda uygulanabilir olup olmayacağı, savaştan sonra kuzey ve doğudaki toprakların mevcudiyetine bağlı olacağı ifade edilir (The National Archives' reference, CAB-37/126/1).

Raporda ayrıca savaş sonrası Filistin'de tüm ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurmanın, ülkeyi ölüme terk etmek olduğu belirtilir. Bu yönetim şeklinde sürekli anlaşmazlıklar kaçınılmaz olacak ve bölgenin kalkınması ve halkın ilerlemesi için hiçbir şey yapılmamasına neden olacaktır. Ayrıca, uluslararası formda bir statü, bölgenin Almanya'nın etki alanına girmesine neden olabileceği ve Almanya'ya aşamalı olarak bölgeye nüfuz etmesi için bir fırsat verecekti. Bu ülke, savaştan sonra Uzak Doğu'dan ve dünyanın diğer bölgelerinden büyük ölçüde uzaklaştıktan sonra, enerjisinin önemli bir kısmını Filistin'e yoğunlaştırabilirdi. Böyle bir olasılık, Mısır'daki İngiltere kadar Kuzey Suriye'deki Fransa için de riskliydi (The National Archives' reference, CAB-37/126/1/3).

Savaşın patlak vermesi, dünya ülkelerine dağılmış on iki milyon Yahudi arasında da bir hareketlilik yaratmıştı. Bu koşullar Yahudilerin Filistin topraklarına dönüşü için uygun bir ortam oluşturulabilirdi. Yine de bağımsız, özerk bir Yahudi Devleti kurma vaktinin henüz gelmediği raporda ifade edilmektedir. Son yıllarda Filistin'de nüfusun artması, aslında çoğunlukla Yahudi göçmenlerden kaynaklanıyordu. Yahudi tarım kolonileri yaklaşık on beş bin kişiye sahipti ve Kudüs'te ikamet edenlerin üçte ikisi Yahudilerden oluşmaktaydı. Fakat bir bütün olarak Filistin'de Yahudiler muhtemelen nüfusun yaklaşık altıda birinden daha azdı. (The National Archives' reference, CAB-37/126/1). Arap ırkına mensup 500 bin veya 600 bin Müslüman, 90 bin veya 100 bin Yahudi sakininin desteğine dayanan bir hükümet kurmanın hiçbir güvencesinin olamayacağı, çatışmanın kaçınılmaz olduğu öngörülmektedir. Bir Yahudi devleti özlemini bir asır erken gerçekleştirmeye çalışmak, onun gerçekleşmesini yüzyıl daha ileri bir tarihe atabilirdi. Bu düşüncelerin, Siyonist hareketin liderleri tarafından da kabul gördüğü ifade edilir. (The National Archives' reference, CAB-37/126/1/3).

Raporda, Filistin bölgesinin İngiltere'ye dahil olması, Hindistan ve Mısır'da Müslüman dostluğunu kazanmak adına olumlu olarak değerlendirilir. Bu durum Şerif Hüseyin ve onun Müslüman tebaası için de muhtemelen kabul edilebilirdi. Fakat bu politika, Müslüman ve Yahudileri dengelemeye yetecek kadar gelişmeden uygulamaya konursa, ülkenin yönetimindeki zorlukları yeniden ortaya çıkaracaktır. Düzenlemenin Araplar tarafından kabul edileceği de kesin değildi. Yahudilerin gözünde, İngiltere'nin doğrudan yönetimi altında bir Yahudi Devleti, daha hızlı gelişirken böyle bir durumda sıkıntılar olabilirdi (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/5). Aslında durum Yahudi odaklı değerlendirilmektedir. Raporda Filistin'de İngiliz hükümdarlığı altında hatırı sayılır bir Yahudi topluluğunun kademeli olarak büyümesi, Avrupa'daki Yahudi sorununu çözmeyeceği belirtilmektedir. Bölge dokuz milyon Yahudi'yi barındıracak yeterlilikte olmasa da üç veya dört milyon kişiyi tutabilir ve Rusya ile diğer yerlerdeki baskılar biraz azalabilirdi (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/6). Bu çözümün, şimdiye kadar Siyonist hareketle ilgilenmemiş olan çok sayıdaki Yahudi için de samimi bir şekilde karşılanacağına inanılmaktadır.

Raporda asıl vurgu Filistin bölgesinin İngiltere himayesine alınmasının en uygun yol olacağı görüşüdür. İngiliz çıkarları açısından bakıldığında Filistin bölgesi, Mısır için bir koruma olacaktır. İngilizlerin elindeki Filistin saldırıya açık olsa da bölgenin dağlık yapısı, bir düşman tarafından işgalini zorlaştıracak ve bu ileri karakol tartışılırken, Mısır garnizonunun artırılması ve savunmanın güçlendirilmesi için zaman kazandıracaktı. Lübnan'da Avrupalı bir komşuyla ortak bir sınır, İngiliz İmparatorluğu'nun hayati çıkarları için El Ariş'teki ortak bir sınırdan çok daha küçük bir risk olarak değerlendirilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/3).

İngiliz yetkililer Filistin'in İngiltere'ye dahil edilmesinin kendilerine manevi bir güç katacağını da düşünmektedirler. Protestan dünyasında yaygın ve köklü olan, İbrani halkını mirasları olacak toprağa iade etme fikrine sempati, onu önceden bildiren kehanetlerin gerçekleşmesine yoğun bir ilgi olacağı belirtilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/4). İngiltere'nin bu ilhaka vereceği önem, savaştan kaynaklanacak sorunlardan birinin akıllıca çözümlenmesine yardımcı olacağı, İngiltere için tüm dünyadaki Yahudilerin sonsuz minnettarlığını kazanacağı ifade edilir (The National Archives' reference, CAB-37/123/43/4). Siyonist hareketin önderleri ve destekçileri için çok hoş karşılanacak olan Filistin sorununun çözümü, bölgenin Britanya İmparatorluğu'na ilhaki ile olacağı belirtilir (The National Archives' reference CAB-37/126/1/4). Raporlarda farklı alternatifler tartışılrsa da nihayetinde İngiliz çıkarları ve Siyonist talebin isteği doğrultusunda Filistin'in İngiltere'nin himayesinde olması gerektiği belirtilmektedir.

4.2. McMahan-Şerif Hüseyin Görüşmelerinde Filistin

I. Dünya Savaşı'nda Arap hareketinin yükselişine ivme kazandıran ilk itici güç İngiltere'nin izlediği politika oldu. İngiliz hükümeti 1915'te, Osmanlı egemenliğine karşı bir isyanın başını çekmeye ikna etme düşüncesiyle Mekke Şerifi Hüseyin'le müzakereler yürütmeye başladı. 1915-1916 yılları arasında, Britanya'nın Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon ile Mekke'nin Haşimi soyundan Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalar, İngilizlerin Arap bağımsızlığına desteğine dair güçlü bir izlenim uyandırıyor. McMahon'dan gelen bir mektupta "Büyük Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'na isyan karşılığında Arapların bağımsızlığını tanımaya ve korumaya hazırdır" deniyordu. İngiltere'nin, buradaki amacı Osmanlı Devleti'ni bir iç sorunla uğraştırarak zayıf düşürmek ve böylece Mısır üzerindeki baskıyı azaltmaktı. Yine Osmanlı Devleti'nin cihad eylemine karşı tedbir almaktı. İngiltere için, İngiliz yanlısı bir halifelik, Hindistan'daki ve İmparatorluğun diğer bölgelerindeki milyonlarca Müslüman tebaası göz önüne alındığında, kendine özgü bir cazibesi vardı (Lewis, 2008: 278).

McMahon, Filistin hakkındaki görüşmelerde kilit bir rol üstlenecek olan 24 Ekim 1915'te Hüseyin'e gönderdiği mektubunda, "Mersin ve İskenderun bölgeleriyle Suriye'nin, Şam, Humus, Hama ve Halep kentlerinin batısında kalan kesimi tümüyle Arap olmadığından, talep edilen sınırların dışında kalmalıdır. Bu değişikliği göz önünde bulundurarak ve Arap reisleriyle var olan anlaşmalardan önyargısız olarak, bu sınırları kabul ediyoruz... Değişiklik hakkı saklı kalarak, Büyük Britanya, Mekke Şerifi'nin talep ettiği sınırlar içinde kalan bölgelerdeki Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır." diyecektir (Fraser, Mango ve McNamara, 2011: 85). İngiliz siyasetinin bir yaklaşımı olarak taahhüt edilen topraklarda Filistin'den açıkça söz edilmemektedir. İngiltere, savaştan sonra Ortadoğu'da Hüseyini hanedanlığı bünyesinde bağımsızlık tanınacak olan bölgeleri kesin olmayan sınırlarla ifade ediyordu. Şerif Hüseyin'in bir Arap imparatorluğu krallığını istemesi İngilizlerce ciddiye alınmasa da, savaş koşullarında tipik İngiliz siyasetiyle Hüseyin'i reddetmek yerine savaşın gidişatına göre oyalama yoluna gidilmiştir.

McMahon-Şerif Hüseyin arasındaki mektuplaşmalarda geçen coğrafi tanımlamaları Araplar ve Yahudiler kendi bakış açılarından değerlendirmişti. Araplar McMahon'un kullandığı terimler doğru yorumlandığında bölgenin Arap olacağını ileri sürerken, Yahudiler bunun tersini savunmuşlardır (Fromkin, 2016: 154). 24 Ekim ve 13 Aralık 1915'te McMahon'ın, Hüseyin'e gönderdiği iki mektupta; "tamamen Arap" veya "tamamen Arap olmayan" bir nüfusa sahip bölgeler, "mahalleler" ve "bölümler" üzerine kafa karıştırıcı sözler de dahil olmak üzere kasıtlı olarak belirsiz tanımlamalar çelişkili yorumlara yol açtı. Bu durum daha sonra Arapların İngilizler tarafından kasıtlı olarak aldatıldıklarına ve ihanete uğradıklarına dair bir düşüncenin oluşumuna neden olmuştur (Kramer, 2008: 144). Mektuptaki muğlaklık, Filistin konusunda gelecekteki en büyük sorunun tohumlarını ekti. İngilizler, Araplara karşı açık oynamıyorlardı ve Şerif Hüseyin, İngiltere'nin Ortadoğu ile ilgili başka planlarının bulunduğu çok da farkında değildi. Fark ettiğinde ise artık çok da yapacağı bir şey yoktu.

4.3. Sykes-Picot Anlaşması'nda Filistin

Sir Mark Sykes (1879-1919) tanınmış bir Orta Doğu uzmanıydı. Suriye ve Irak'a yaptığı geçmiş seyahatleri sayesinde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğe fahri ataşe olarak atandı. Daha sonra İngiliz savaş kabinesinde Bakanlar Kurulu'nun bilgisi için Orta Doğu hakkında düzenli istihbarat özetleri hazırladığı bir pozisyon olan Müsteşar Yardımcılığına terfi etti. Birinci Dünya Savaşı başladığında Sykes, Churchill'e yazdığı mektupta Osmanlı'ya karşı çalışabileceği bir görev istedi. Bu istek göz ardı edilse de daha sonra Yarbay Oswald FitzGerald'la tanışması sonucu 1915 yılında savaş bakanlığında görev aldı. Sykes'in Ortadoğu'yu iyi tanınması savaş bakanı Kitchener'in desteği ve isteğiyle Ortadoğu'dan sorumlu bürokrat olarak atanmasında etkili oldu. Sykes, İngiliz mütevelli heyeti altında Arapların yarı bağımsızlığını desteklemesiyle biliniyordu; o aynı zamanda Yahudilere karşı duyduğu korku ve şüphecililiğiyle de tanınıyordu. Ancak, 1916'da Sykes-Picot Anlaşması'na yol açan görüşmeler sırasında Sykes'in, Herbert Samuel'in savaş kabinesinin tüm üyelerine Siyonist davaya desteklerini isteyen mektubunu okuduktan sonra, Siyonizme ilgi duymaya başlamıştır (Amraoui, 2016: 60).

Ortadoğu'daki İngiliz, Fransız ve Rus çıkarları üzerine bir dizi gayri resmi görüşmenin sonunda imzalanan 16 Mayıs 1916 Sykes-Picot Anlaşması birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Fransızların başlangıçta tüm Suriye, Lübnan ve Filistin'e yönelik tutkuları vardı; burada önemli ekonomik çıkarların yanı sıra uzun süredir devam eden dini ve kültürel bağlar talep edebileceklerdi. Ancak müzakereler sırasında taleplerini önemli ölçüde düşürdüler. "Doğrudan ve dolaylı kontrol" alanları, "münhasır etki alanları" ve "bağımsızlık" alanları arasındaki karmaşık ve belirsiz ayrımı ile İngilizlerle yapılan gizli anlaşma, gelecekteki çatışmaların tohumunu barındırıyordu. Anlaşma şartlarına göre, Orta ve Güney Irak İngilizlerin eline geçerken, Suriye kıyı şeridi ve güney Anadolu'nun (Kilikya) bazı kısımları Fransızlara gidecekti. Bu arada, Filistin'in Gazze ve Ölüdeniz (Lut Gölü) arasındaki sınıra kadar kutsal yerlerinin büyük bir kısmı, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından ortaklaşa belirlenecek uluslararası bir yönetime tabi olacaktı. Hayfa ve Akka şehirlerinin bulunduğu Hayfa Körfezi, özel yasal statüye sahip bir İngiliz yerleşim bölgesi olarak kalacak ve Hayfa, Bağdat'a demiryolu ile bağlanacaktı (Kramer, 2008: 147).

Sykes-Picot Anlaşması hükümlerine göre, Filistin'de bir uluslararası idare kurulması kararlaştırıldı. Anlaşma, McMahon'ın Hüseyin'e karşı taahhüdüyle doğrudan çelişmiyordu. Çünkü Filistin konusu net olarak Hüseyin ile yapılan yazışmalarda konu edinmemişti. Filistin konusunda Fransa, İngiltere ve diğer İtilaf devletlerinin ve Şerif Hüseyin'in çıkarları göz önüne alınmıştı; ancak Yahudilerden söz edilmemişti. İngiltere Başbakanı, Sykes-Picot Anlaşması'nın önemsiz olduğu

görüşündeydi. Başbakan'a göre önemli olan fiziki olarak elde bulundurmaktı. Öyle de oldu, Ortadoğu'daki İngiliz askeri başarıları ve İttifak güçlerinin beklenmedik bir şekilde hızlı çöküşü, Orta Doğu'da İngilizler ve Fransızlar arasındaki müzakerelerin şartlarını önemli ölçüde değiştirdi. Özellikle Filistin'in İngilizlerce işgali, Kutsal Topraklarda uluslararası bir ortaklık fikrini geçersiz kıldı.

4.4. Siyonist İsteklerin Hayata Geçirilmesi: Balfour Deklarasyonu

İngiltere'de Siyonist hareket, Filistin'i İncil ülkesi ve Yahudilerin vatanı olarak gören etkili bir çevreye sahipti. 19. yüzyılda birçok İngiliz devlet adamının yanı sıra George Eliot gibi tanınmış yazarlar da Siyonizme desteklerini ifade etmişlerdi. Savaş öncesi hem Siyonist örgütlenme daha etkin olmaya başlamıştı hem de İngiltere'nin Siyonistlerle ilişkisi daha belirgin hale gelmişti. Ayrıca Filistin'de Yahudi egemenliği olasılığı, bölgedeki İngiliz kontrolü için daha yararlı olabilirdi. Savaş sürecinde Araplara verilen sözlerde Filistin bölgesine dair belirsizlikler ve Sykes-Picot Anlaşması'na göre de bölge, resmi ilhak gerektirmeksizin büyük ölçüde uluslararası idare altına alınacak olması, İngiltere'nin Siyonist talepler doğrultusunda karar almasına zemin oluşturmuştur (Kramer, 2008: 149).

Herzl, Siyonist hareket ile İngiltere arasında bir ittifakın sağlanması konusunda önemli başarılar elde etmişti. 1904'te ölmeden önce İngiliz Uganda'sında geçici bir Yahudi devleti kurmak üzere İngiltere'den yardım sağlamaya çalışmıştı. Ancak bu istek çok kabul görmemiştir. Herzl'in ölümünden sonra Siyonist harekete çeşitli kişiler liderlik ettiler. Bu kişilerin en önemlilerinden biri Dr. Chaim Weizmann'dı. Eylül 1914'ün ortalarında Weizmann, Siyonist hareketin seyrini değiştiren The Manchester Guardian'ın etkili editörü Charles Prestwich Scott ile tanıştı. Weizmann'ın davasına ikna olan Scott, Weizmann'ı İngiltere'nin önde gelen politikacıları ve Maliye Bakanı David Lloyd George'la tanıştırdı (Reinharz, 1985: 572). Bu tanışıklık süreç içerisinde yakın dostluğa dönüştü ve herkes tarafından görünür hale geldi. Weizmann'ın kimyasal keşifleri dünya savaşı sırasında İngiliz makamların dikkatini çekmişti. Weizmann, bir organizmayı bir bakteriden, clostridium acetobutylicum'dan⁸ izole ederek ve onu pişmiş mısırla fermente ederek bazı önemli maddeler üretebileceğini keşfetmişti (Amraoui, 2016: 61). Patlayıcı yapımında önemli bir madde olan asetonu, bir kimyager olarak mısırdan çıkarmış ve bu buluşunu hükümete bağışlayarak İngiltere'nin savaş çabalarına katkıda bulunmuştu (Fromkin, 2016: 255). Barut, Asetonla işlem gördüğünde minimum dumanla yanıyor. Bu, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde çok önemli bir keşifti. Savaşın yarattığı koşullar Weizmann'a yeni olanaklar sağlamıştır. Weizmann, İttifak devletlerinin savaş sonrası Ortadoğu planları hazırlığı sürecinde İngiltere'den Filistin konusunda bazı sözler almak istiyordu.

Filistin'in geleceği konusu Herbert Samuel'i de (1870-1963) heyecanlandırmıştı. Samuel, kabinede yer alan ilk Yahudi olarak İngiltere tarihine geçmişti. Samuel, Filistin'de bir Yahudi devleti için henüz zamanın gelmediğini düşünse de Filistin'in İngiltere'nin koruması altına alınmasını istiyordu. Böylece Yahudiler bölgeye sorunsuz bir şekilde göç ettirilerek zaman içinde çoğunluğu elde etmesiyle bir çeşit kendini yönetme hakkı verilebilirdi. Weizmann da, Filistin'in geçici olarak İngiliz koruması altında kalmasının hem İngilizlerin hem de Yahudilerin yararına olacağını düşünüyordu. Böyle bir düzenleme ile Mısır sınırını ve Süveyş Kanalı'nı korumada Yahudi desteği sağlanabilirdi. Savaş sürecinde Cemal Paşa'nın Siyonist hareketler üzerinde baskılarını artırması, 1915 yılının sonunda 11 bin'den fazla Yahudi'nin Mısır'a kaçmasına neden olmuştu. Mısır'a giden Yahudiler, İngiltere'nin yanında yer aldılar ve Siyonist Katır Bölüğü (The Zion Mule Corps) adında bir Yahudi lejyonu kurdular (Watts, 2004: 21). Bu Yahudi birliği Mısır, Rusya, Fransa ve tarafsız ülkelerdeki gönüllü katılımcılardan oluşturuldu. Kurulduktan sonra, daha büyük bir Yahudi birliği oluşturmak amacıyla Londra ve Kahire'de İngiliz yetkililerle görüşmelere devam edildi (The National Archives' reference CAB 24/9/55/1-2). Bu Yahudi birliği, 1915'te Gelibolu'da İngilizlere destek verdi (Taşkın, 2020: 1558).

Mark Sykes, Ocak 1916'da Weizmann ile ilk buluşmasında, kendisinden Siyonist hedefleri belirten bir bildiri hazırlamasını istedi. Weizmann hazırladığı bildiride; "Filistin'de Yahudi halkıyla uyum içerisinde bir yerel yönetim ve İbranicenin resmi dil olarak tanınması gibi birtakım ulusal haklardan yararlanmak, diğer tüm ülkelerden Yahudilerin bu topraklara göç etme özgürlüğüne sahip olmasını ve resmen tanınması" talebine yer verdi (Meyer ve Brysac, 2016: 184).

İngilizlerin Filistin'e olan ilgisi 1917'de daha da arttı. Aralık 1916'da Herbert Asquith'in Muhafazakâr hükümeti devrildi ve yerini Siyonist örgütün önde gelen temsilcisi Chaim Weizmann ile yakın ilişkileri olan Başbakan David Lloyd George yönetimindeki bir kabine aldı. Kabine değişikliği, İngilizlerin önceki planlarını yeniden düşünmelerini sağladı. Nisan 1917'de, Lord Curzon liderliğinde "Sub-committee on Territorial Desiderata" adlı bir komite kuruldu. Bu komitenin çalışmasında Filistin'in, imparatorluğun geleceği için çok önemli bir yer olarak görülmüş ve imparatorluğun güvenliğini sağlamak için hayati önemde olduğu belirtilmiştir. Curzon, İngiltere için doğru olanın Filistin'in kontrol edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Öte yandan, kabineye ortak olan Muhafazakâr Parti lideri Bonar Law, Filistin operasyonunun tamamen moral veya siyasi olduğunu düşünmenin yanlış olacağını, bu bölgenin Hindistan için çok önemli bir konuma sahip olduğunu vurguladı. Winston Churchill de savaş kabinesinin dışında olmasına rağmen, Filistin'in İngiliz çıkarları açısından önemini vurguladı. Ediz, 2019: 105). Koşulların olgunlaşması üzerine, İngiltere'nin Filistin politikasına ilişkin bir bildiri yayınlandı.

⁸ "Weizmann Organizması" olarak adlandırılan ticari değeri olan bir bakteri.

Bildiri resmi bir hükümet belgesi olarak değil, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour'un Büyük Britanya ve İrlanda Siyonist Federasyonu'nun onursal başkanı Lionel Walter Rothschild'e, yazdığı bir mektup olarak açıklandı. Metin daha önce itirazda bulunmayan Başkan Wilson'a sunulmuştu.

9 Kasım'da İngiliz basınında yayınlanan 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu şu şekilde çıktı:

Sevgili Lord Rothschild,

"Size Majesteleri Hükümeti adına, Kabine'ye sunulan ve onaylayan Yahudi Siyonist isteklerine aşağıdaki beyanını iletmekten büyük memnuniyet duyuyorum. "Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurdun kurulmasını savunuyor ve bu amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak için elinden gelen çabayı gösterecek... Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplulukların hakları veya başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasi statülere zarar verebilecek hiçbir şeyin olmaması şartıyla amaca ulaşılmasında gayretten kaçınmayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon'un bilgisine sunarsanız minnettar olurum" (Kramer, 2008: 149).

Balfour Bildirisi, Yahudilerin anavatan davasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere, Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasını kabul ettiğini resmen kabul etmiştir. Bu bildiri, 1918 yılı içinde, Fransa, İtalya ve Amerika tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Mektup çok dikkatli bir şekilde hazırlanmıştı. İlk olarak 1897'de Birinci Siyonist Kongresi'nde bahsedilen ve uluslararası hukukta geçmeyen, İngilizlere herhangi bir özel yükümlülük yüklemeyen geniş kapsamlı yorumlara izin veren "ulusal yurt" teriminden söz eder. Mektupta bir "Yahudi halkından" bahsedilirken, Filistin'deki Arap Müslümanlar, Hristiyanlar ve Dürziler "Yahudi olmayan topluluklar" olarak ifade edilir. Şerif Hüseyin ile yapılan yazışmaların aksine Balfour Bildirisi, Filistin'in geleceğine dair yeni bir ayrılışı işaret eden bir taahhüdün somutlaştırılmasıdır. Bildiri, İngiliz çıkarları için kimin en yararlı olacağı düşüncesiyle ele alınmış olsa da, Yahudilere Filistin'de demografik bir çoğunluk oluşturacakları ve yavaş yavaş kendilerinin hâkim olacağı ulusal bir yurt hayallerini gerçekleştirme şansı vermektedir. Balfour Bildirisi'ndeki "home" terimi bir devletten ziyade, ulusal siyasi özerklik ve kültürel kendini ifade etme arzusunu onurlandıracak bir terim olarak değerlendirilmiş ancak sonraki gelişmeler bunun böyle olmadığını göstermiştir (Lustick, 2017: 168).

İngiltere'nin Siyonist davasını desteklemesinin sebebi olarak birçok görüş belirtilmektedir. Balfour'a göre, Yahudiler Avrupa'da uzun süre zulüm gördükleri için onlara "insani nedenlerle" yardım edilmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda özellikle Chaim Weizmann'ın, Woodrow Wilson'ı İngiltere'nin yanında savaşa girmesi için bir araya getirme rolünün önemine vurgu yapılır. İngiliz hükümeti, Siyonizmin Amerika'yı Nisan 1917'de savaşa taşıdığına inanıyordu (Mansfield, 2012: 241). Ayrıca İngiltere, Rus Yahudilerinin Rusya'da İngiliz yanlısı olabileceklerini düşünmekteydi. Böylelikle, çar hükümeti, Almanya'yı dize getirmek için İngiltere'ye destek olabilirdi (Levene, 1992: 73). Amerika'nın savaşa girmesinde ve Rusya'daki Yahudilerin bildirim yayınlamasındaki etkinliği tartışılmaktadır. Balfour Bildirisi'nin oluşumunda rol oynayan başka faktörler de vardı. Bunlar arasında özellikle Filistin'de bir Yahudi yerleşimi ile İngiltere'ye Yahudi göçünün de engelleneceği düşüncesi yaygındı (Lustick, 2017: 171).

İngiltere'deki yetkililer 1917 sonbaharında Suriye'ye bir saldırı kararını almıştı. Saldırının Mısır'da hazırlıklar tamamlandıktan sonra gerçekleşmesi planlanır. Fransa'ya da Mart başından sonra saldırı planı hakkında bilgi verilmesi istendi (The National Archives' reference CAB 23/1/25/4). Tartışılan bütün bu konular İngiltere'nin 31 Ekim 1917'de Gazze-Berşeba hattındaki Türk savunmasını geçerek 16 Kasım'da Yafa ve 9 Aralık'ta ise Kudüs'e girmesiyle yeni bir boyut kazandı. Kudüs 11 Aralık 1917'de İngiliz askeri komutanına teslim edildi (The National Archives' reference CAB 23/4/69/2). İngiliz güçlerinin Kudüs'ü ele geçirmesi Londra'da, Batı (Avrupa) cephesindeki siperlerde tıkanmış İngiliz güçlerine moral olarak görüldü. Bu işgal İngilizler için bir Noel hediyesi olarak İngiltere genelinde kilise çanlarının çalmasıyla kutlandı ve "Son Haçlı Seferi" başlıklı bir çizgi filmde Aslan Yürekli Richard'ın şehre bakıp "Hayalim gerçek oldu!" ifadesi kullanılmıştı (Ulrichsen, 2014, 113). İngiliz yetkililer, Kudüs'ün Hristiyan kiliseleri ile meseleye bağlı uluslararası boyut arasındaki dengenin karmaşıklığının ve istikrarsızlığının tamamen farkındaydı. Balfour Bildirisi ışığında, İngiliz hükümeti, Arap direnişine karşı Hristiyan kiliselerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. İngiltere'nin Filistin ve Suriye komutanı Allenby, Kudüs'te ilk konuşmasını yaptığında, Haçlı Seferleri serisinin tamamlandığını açık bir şekilde ifade ediyordu (Qumssiyeh, 2011: 50). Lord Rothschild önderliğinde Siyonist hareket de, İngiliz hükümetine, Kudüs'ün ele geçirilmesinden dolayı tebrik eden bir iyi niyet mesajı gönderdi (The National Archives' reference CAB 23/4/72/2). Filistin'deki İngiliz başarısı ve Kudüs'ün kaybedilmesi şüphesiz Türkiye'deki Alman komutanları ile İttihat ve Terakki Partisi'nin prestijini düşürdü (The National Archives' reference CAB 24/37/64/2).

Sonuç ve Değerlendirme

İngiltere'nin Filistin siyasetinin temelinde emperyalist politikalar olduğu kadar stratejik yaklaşımlar da önemlidir. Filistin'in Mısır ve doğu bağlantısı açısından önemli olduğu ve bölgenin başka bir güç tarafından kontrol edilmesinin İngiliz çıkarlarına zarar vereceği düşünülmekteydi. İngiltere için Mezopotamya ve Filistin'deki sorunların çözümü, Afrika'nın

doğusundaki diğer tüm sorunlardan daha önemliydi. İngiltere, Filistin'i sömürge bölgelerinin güvenliği için bir tampon bölge olarak görmüş ve bölgenin kontrolünün İngiliz imparatorluğunun çıkarlarını korumak için çok önemli olacağına inanmıştı.

Diplomasi uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümü olarak tanımlansa da İngiltere açısından bu yöntem İngiliz çıkarlarına uygun olabilecek her yola başvuru taktiği olarak görülmüştür. Savaş süresince İngiltere Şerif Hüseyin-McMahon görüşmelerinde Arap Devleti'nin sınırları konusunda sıkı pazarlık yaparken hep kesin olmayan ifadeler kullanmıştır. İngiliz hükümeti, Araplara vadettiği bölgeler için aynı zamanda Fransızlarla da görüşmeler yapmaktaydı. İngilizlerin Araplarla olan müzakerelerinde bölgenin Şerif Hüseyin'in istekleri doğrultusunda gerçekleşmesi İngiltere'nin bölge politikaları açısından pek de mümkün değildi. İngiltere'nin Araplarla olan bu ilişkisi sadece Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürmeye yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Keza müttefikleriyle de yaptığı gizli anlaşmalar İngiliz diplomasisinin zaman kazanma ve gidişata göre yeni politikalar belirleme girişimiydi.

İngilizlerin 19. yüzyıldan itibaren devam eden Yahudilerle ilgili olan siyaseti iç politik gelişmelerinden bağımsız değerlendirilemez. Politikacılar bölgedeki çıkar çatışması ve Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatında Yahudilerden Amerika, Rusya ve Almanya özelinde faydalanma düşüncesi baskın olmuştur. Bu ülkelerde Yahudilerin savaşın gidişatında etkili olup olmadığı tartışma konusu olsa da İngiliz hükümetinin Yahudi taraftarlığı yönündeki politikası, bu etkinin olabileceği yönünde olmuştur. McMahon-Hüseyin görüşmeleri ile Sykes Picot görüşmeleri ve aynı anda Yahudilerle de Filistin'e göç ve Balfour Deklarasyonu ile bir Yahudi devleti kurulması görüşmeleri İngiliz diplomasisinin dönemsel anlayışıdır. Burada, birbirine çelişen vaatleriyle birlikte ele alındığında, gelişmeler savaş halindeki İngiltere'nin önceliklerini ve hesaplamalarını ifade etmektedir. Şerif Hüseyin'e yönelik taahhütler, onu Osmanlılara karşı bir Arap isyanı düzenlemeye ikna etmek için yapıldı. Sykes-Picot, savaş çabalarında müttefik iş birliği adına tanınma ve uzlaşma gerektiren Fransız emperyal özelemlerinin bir kabulüydü. Balfour Deklarasyonu, uluslararası Yahudi cemaatinin önde gelen üyelerinin, Almanya'daki Yahudi desteğinin İngiltere lehine olmasını sağlamak ve Amerika'yı etki altına alarak savaşa çekmekti. Böylece Orta Doğu'daki İngiliz emperyal emellerine Siyonist desteği kazandırmaktı. Bütün bu politikalar I. Dünya Savaşı'nı kazanmak için daha geniş bir stratejinin parçasıydı. Süreç böyle gelişse de İngiltere'nin 1838'den beri uygulamaları ileride kurulacak olan Yahudi Devletinin tohumlarının atılmasına olanak ve destek sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Belgeleri

The National Archives' reference CAB-37/123/43.

The National Archives' reference CAB-37/126/1.

The National Archives' reference CAB 24/9/55.

The National Archives' reference CAB 23/1/25/4.

The National Archives' reference CAB 23/4/69/2.

The National Archives' reference CAB 23/4/72/2.

The National Archives' reference CAB 24/23/20.

The National Archives' reference CAB 24/37/64/2.

Yayınlanmış Osmanlı Arşiv Belgeleri

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 130, İstanbul 2013.

Y. PRK. TKM, 38/51, Fî 23 Mart sene (12)97 / [4 Nisan 1881].

A. MKT. MVL, 93/38, Fî 25 R. sene [12]74/[13 Aralık 1857].

ŞD, 2275/34, Fî 20 Şevval sene [1]303 ve fi 10 Temmuz sene [1]302 / [22 Temmuz 1886].

HR. TO, 246/37 [25 Ekim 1871].

HR. SYS, 2108/12-14, (3 Kanûn-ı evvel [1]330).

Araştırma Eserler

- Aksoy, M. (2019). Ortadoğu'da batının (İngiltere ve Fransa) varlığına tarihsel bakış. Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-II, Gaziantep.
- Aksoy, M. ve Taşkın, F. (2017). Mercidabık düzeninden Ortadoğu da kaos düzenine Suriye krizi ekseninde Ortadoğu'da güç mücadelesi. Mercidabık'tan Günümüze 500. Yılda Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, Kilis.
- Akyıldız, A. ve Kurşun, Z. (2018). Osmanlı Arap coğrafyası ve batı emperyalizmi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Amraoui, Y. (2016). Towards the achievement of national identity: the role of British jewry in the creation of the state of Israel. Journal of Humanities and Social Science, Vol. 21, Issue 1, Ver.III, 54-64.
- Arslantaş, N. (2011). İslâmî dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi göçü (aliya). Belleten, Cilt: LXXV, Sayı: 274, 641-689.
- Asker, A. (2016). "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi". Akademik İncelemeler Dergisi, 11/ 2, 97-115.
- Ben-Bassat, Y. ve Buessow, J. (2018). Ottoman Jerusalem 1517-1918. (Ed. Mourad, S. A. vd.), Routledge Handbook on Jerusalem, 113-121, by Routledge.
- Bussow, J. (2011). Hamidian Palestine: politics and society in the district of Jerusalem 1872-1908. Brill, Leiden-Boston.
- Cox, F. A. (1852). The geography, topography, and natural history of Palestine. London.
- Çolak, S. ve Aydar, M. (2018). İngiliz-Yunan ilişkileri bağlamında 19. yüzyılda gunboat diplomasi-don pacifico örneğinde. Belleten, 82, 957-978.
- Ediz, İ. (2019). A neoclassical realist explanation of the Balfour Declaration and the origins of the British foreign policy in Palestine. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXIV/1, 99-122.
- Eldin, M. F. (2014). British framing of the frontier in Palestine, 1918-1923: revisiting colonial sources on tribal insurrection, land tenure, and the arab intelligentsia. Jerusalem Quarterly, 60, 42-58.
- Ercan, Y. (1988). Kudüs Ermeni patrikhanesi. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Fraser, T. G. vd. (2011). Modern Ortadoğu'nun kuruluşu. (çev. Füsün Doruker), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Fromkin, D. (2016). Barışa son veren barış modern Ortadoğu nasıl yaratıldı? (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul.
- Gerber, H. Zionism, orientalism, and the Palestinians. Journal of Palestine Studies, Vol. 33, No. 1, 23-41.
- Gilbert, M. (2007). Churchill and The Jews. Pocket Books, London.
- Goren, H. (2002). Sacred, but not surveyed: nineteenth-century surveys of Palestine. Imago Mundi, Vol. 54, 87-110.
- Hathaway, J. (2008). Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul.
- Jacobson, A. (2009). A City Living through crisis: Jerusalem during World war I. British Journal of Middle Eastern Studies, 36:1, 73-92.
- Karaman, M. L. Filistin. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin> (12.08.2020).
- Karpat, K. H. (2001). Ortadoğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk. (çev. Recep Bozternur), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kramer, G. (2008). A history of Palestine from the Ottoman conquest to the founding of the state of Israel. Princeton University Press.
- Kudüs'te hristiyan mezhep ve milletlerin idaresi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, İstanbul.
- Lemire, V. ve Dalachanis, A. (1988). Ordinary Jerusalem 1840-1940. Brill, Leiden-Boston.
- Levene, M. (1992). The Balfour declaration: a case of mistaken identity. The English Historical Review, Vol. 107, No. 422, 54-77.
- Lewis, B. (1996). İslam dünyasında Yahudiler. (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara.
- Lewis, B. (2003). Ortadoğu iki bin yıllık Ortadoğu tarihi. (çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- Lewis, B. (2008). Babil'den Dragomanlara. (çev. Ebru Kılıç), İstanbul.
- Lustick, I. S. (2017). The Balfour Declaration a century later: accidentally relevant. Middle East Policy, Vol. XXIV, No. 4, Winter 2017, 166-176.
- Lutskiy, B. (2020). Arap ülkelerinin yakın tarihi 16. yüzyıldan 20. yüzyıla. (çev. Turan Keskin), Yordam Kitap, İstanbul.
- Macalister, R. A. S. (1912). A history of civilization in Palestine. Cambridge University Press.
- Mansfield, P. (2012). Ortadoğu tarihi. (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- Meyer, K. E. ve Brysac, S. B. (2016). Ortadoğu tarihi kral yaratıcılar, (çev. Emine Eminel), Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde Suriye. (2013). Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul.
- Öney, C. (2019). Osmanlı Suriye'sinde Misyonerlik Faaliyetleri. Maarif Mektepleri, Ankara.
- Pappe, I. (2007). Modern Filistin Tarihi. (çev. Nuri Plümer), Phoenix, Ankara.
- Qumsiyeh, M. B. (2011). Popular resistance in Palestine a history of hope and empowerment. Pluto Press, London.
- Reinharz, J. (1985). Science in the service of politics: the case of Chaim Weizmann during the first world war. The English Historical Review, Vol. 100, No. 396, 572-603.
- Reinharz, J. (1993/94). Old and new Yishuv: the Jewish community in Palestine at the turn of the twentieth century. Jewish Studies Quarterly, Vol. 1, No. 1, 54-71.
- Roberto, M. (2009). Churches at war: the impact of the first world war on the christian institutions of Jerusalem 1914-20. Middle Eastern Studies, 45: 2, 207-227.
- Sabella, B. (2018). Palestine. (Ed. Kenneth R. Ross, Mariz Tadros and Todd M. Johnson), Christianity in North Africa and West Asia, Edinburgh University Press.
- Saylan, K. (2015). Hüseyin Rıza Paşa'nın 1888 tarihli Layihasına göre Suriye-Lübnan Bölgesi'nin sorunları ve çözüm önerileri. Erzurum Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 54, 537-560.
- Serbetoğlu, İ. (2012). 19. yüzyılda Filistin'de Yahudiler üzerinde İngiliz ve Amerikan himayesi. History Studies, Vol. 4/1, 489-502.
- Shilo, M. (2008). The first world war: an arena for the empowerment of women in the jewish community in Palestine. Journal of Modern Jewish Studies, 7/1, 1-15.
- Sidebotham, H. (1918). England and Palestine. London.
- Şimşek, M. (2017). 20. yüzyılın başında Kudüs sancağı'nda yabancılara ait okullar. International Journal of Afro-Eurasian Research II, 17-20.
- Taşkın, F. (2020). Vladimir Jabotinsky'den İngiltere başbakanına mektup: İngiltere Hükümetine hizmet etmek istiyoruz. Tarih ve Gelecek Dergisi, 6/4, 1555-1564.
- Topaloğlu, B. S. ve Yaman, Z. (2020). İngiliz amiral Charles Napier'in 1840 Mısır krizindeki tutumu ve Osmanlı devleti hakkındaki görüşleri. Journal of Anglo-Turkish Relations, Volume 1, Number 2, June 2020 77-86.
- Verete, M. (1970). Why was a British consulate established in Jerusalem?. The English Historical Review, Vol. 85, No. 335, 316-345.
- Watts, M. (2004). The zion mule corps. in: The Jewish legion and the first world war. Palgrave Macmillan, London.

Extended Abstract

Aim and Scope

In the nineteenth century, the British interests in Palestine were strategic. The main concern of British imperial policy was to bring sea and land routes to India under control, which mostly passed through Ottoman or Ottoman-controlled lands. Britain was paying attention to the region of Palestine for the security of especially Egypt and the Suez Canal. Britain, which was active in quashing the Mehmet Ali Pasha's revolt, increased its activities in this region. Although the British interests were initially determinant in paying attention to this region, the support given by Britain to the Jewish people for their protection and their movement to this region as a result of the attempts made by the Jewish people especially in

Europe and America resulted in different developments. Some British businessmen and politicians were among the important supporters of the Zionism. The entry of the Ottoman state into World War I created a political environment for the realization of Zionism. The compatible cooperation for the of British and Jewish interests, which started with the opening of the British consulate in Jerusalem, resulted in a period when the seeds of the Jewish state were planted. This study covered the developments started with the opening of the British consulate in Jerusalem in 1838 and until 1918, the end of World War I.

Methods

In this study, the historical method was used. The events were attempted to be discussed under a cause and effect relationship in the historical development process. The data related to the subject were tried to be evaluated by using period sources, British archive records, Ottoman archive documents and research studies covered by the purpose of this study.

Conclusion

The interest of Britain in the Jewish people was based on its historical mystical religious approach and its interests in the Middle East and the North Africa. The main concern of British imperial policy was to bring sea and land routes to India under control, which mostly passed through Ottoman or Ottoman-controlled lands. It was considered that Palestine was important for Egypt and east connection, and the interests of Britain would be damaged in the event that this region would be controlled by another state. In the policy of political protection of minorities, which the great powers saw close to them in the Ottoman lands, Britain showed interest in the Jewish people in order to dominate the region of Palestine, which was strategically important for its imperialist political interests, and to maintain this dominance. It is considered that the reason why Britain appointed a consul to Jerusalem was based on its sympathy to return of the Jewish people to Palestine and its will to protect future Jewish settlers in this region. As of 1837, Britain acted as an advocator of Zionism for the next decade as a part of its eastern politics. The entry of the Ottoman state into World War I created a political environment for the realization of Zionism. Any power to control the region after the war would have the opportunity to intervene in the road of Britain going to India. In this regard, the interests of British imperialism and the Zionist movement were in need of acting together on the future of Palestine. This cooperation provided a basis for establishing the security of Egypt and the Suez Canal as well as the dream of the Jewish people to establish a state in this region after Palestine was invaded by Britain.